

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Фурмана Анатолія Анатолійовича
«Психологічні засади пізнання смисложиттєвої сфери особистості»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Дисертаційну роботу Фурмана А. А. присвячено вельми актуальному питанню віднаходження людиною сенсу власного життя і свого буттєвого призначення. У пошуках свого покликання людина узгоджує універсальні цінності і смисли з конкретними ситуаціями особистої самореалізації та цілковито визначається (формує вичерпне уявлення) щодо свого місця, ролі, місії у світі. Людське призначення постає не природною даністю, а моральним процесом усвідомлення істини, внутрішньою спонукою до саморозвитку, потягом до духовного збагачення, який опосередковується смисложиттєвим аспектом наповнення людського повсякдення.

Прагнення надати своєму життю сенсу – це невід’ємна, суто людська властивість особистості, що пов’язана з визначенням її глобальних екзистенційних цілей. Віднаходження особою свого життєвого покликання визначає засади перетворення культурного спадку людства в духовні надбання самої особистості, що опосередковуються системою прийнятих нею смисложиттєвих орієнтирів.

Структура дисертації послідовно відображає дослідницький поступ до витоків усвідомлення людиною свого місця у світі, сенсовності власного життя та смислу буття загалом.

У *першому розділі* «Особистість у смислбуттєвому вимірі міждисциплінарного теоретизування» А. А. Фурман здійснив різнобічний і ґрунтовний аналіз, сутнісне узагальнення, рефлексивне витлумачення досліджень з проблематики формування і функціонування смисложиттєвої сфери особистості. Здобувачем доведено, що людина самотужки конструює свій самобутній особистісний світ – результат психодуховної проєкції її власного Я у природну і соціальну буденність, наслідком якого є життєтворення. Тому він постає

інтегральним чинником, формою і способом психокультурного розвитку людини як суб'єкта, індивідуальності та універсума. Цей світ твориться в учинковій циклічності повсякдення й у процесах рефлексування як унікальної здатності до самовідображення психікою самої себе, що кристалізується у феноменах самоусвідомлення. З допомогою самосвідомості особа осягає (осмислює, розуміє) власне Я, привласнює справи і вчинки, скоєні нею, несе за них відповідальність на правах автора і творця.

У *другому розділі* «Смислосфера буття та сенсосфера життя як теоретичні конструкти» дисертант зосередився на роз'ясненні природи і специфіки функціонування сенсів і смислів як світоглядних універсалій особистості і теоретичних конструктів психологічної науки. Результатом теоретико-методологічних пошукувань є обґрунтування доцільності застосування проєктивного діагностичного інструментарію як додатного у дослідженні контурів (загальних характеристик) смисложиттєвої сфери особистості, який легко інтерпретувати і, що здатний змістовно пояснити пріоритетність буденних устремлінь респондентів. Концептуальною засадою проєктивних методів у рамках холістичної психології є суб'єктивний простір бажань, думок та ідей людини, що утворює її сутнісну характеристику, а відтак постає засобом пізнання структури і змістонаповнення внутрішнього світу людини (її смислів і сенсів включно).

У *третьому розділі* «Предмет, принципи і методологічні засоби психологічного дослідження смислу» доведено, що обрання життєвого шляху людиною передбачає спрямування особистісного потенціалу в актуальні (необхідні) справи-діяння у розбудові власного Я і довколишньої дійсності відповідно до суб'єктного розуміння належного чи навіть ідеального. Сенс життя окремої особистості – це її духовний орієнтир, який є частиною екзистенційного призначення чи місії людини у світі. Він є суттєвим, фундаментальним атрибутом суб'єкта життєзреалізування, а його усвідомлення передбачає вільний вибір людиною активної позиції, методів, засобів її самодійснення й обрання конструктивних форм взаємин з дійсністю.

У четвертому розділі «Сутність та особливості методологічної позиції у пізнанні смисложиттєвої сфери людини» аргументовано доцільність застосування циклічно-вчинкового пояснювального підходу у вивченні смисложиттєвої сфери особистості та обґрунтовано методологічний інструментарій її емпіричного дослідження через установчий, емоційно-мотиваційний, когнітивний і поведінковий компоненти осмисленості життя.

Емпірично доведено, що смисложиттєве зорієнтування пов'язане з розумінням відповідальності за вже скоєне людиною та нагальності і доречності її подальших поривань, що сутнісно організується у життєву програму самоздійснення. Також обґрунтовано специфіку процесу формування системи смисложиттєвих орієнтацій людини, що визначається співдією внутрішніх і зовнішніх чинників, а саме рівнем розвитку когнітивної, емоційно-мотиваційної, вчинково-екзистенційної та рефлексивної сфер, особливостями соціального середовища, характером і формою психологічного впливу безпосереднього соціального загалу, суспільних інститутів і групових цінностей на суб'єкта життєдіяльності.

В результаті дослідження виділені «типи осмисленості життя»: когнітивний, який керується у виборі форм сприйняття і взаємодії з дійсністю усталеними принципами і чіткою позицією стосовно реалій будення; емоційно-мотиваційний переймається спонуками контекстного характеру певного розряду потреб (від матеріальних до духовних); поведінковий утверджує себе в результативності діяльності; загальної осмисленості або смисложиттєвого зорієнтування, котрий доладно організує свій життєвий простір у гармонії з собою і суспільним загалом. Емпіричні дані дозволяють окреслити та зрозуміти специфіку внутрішнього світу особистості, якісно охарактеризувати атрибути її психічної активності, пояснити особливості сприйняття нею явищ навколишньої дійсності та спрогнозувати її подальші вчинки, стиль і спосіб життя.

У п'ятому розділі «Форми методологування у психологічному пізнанні смисложиттєвої сфери особистості» обґрунтовано роль психолого-динамічних детермінант у формуванні смисложиттєвого зорієнтування особистості, що

виявляються в: 1) усвідомленні персональної значущості матеріальних і духовних життєвих домагань в картинних упередженнях світоустрою; 2) виробленні особистісних сенсів як вартісних пріоритетів життєздійснення; 3) індивідуалізації смисложиттєвих орієнтацій та їх рефлексії; 4) локалізації життєвих стратегій і стилів у часопросторі психосоціального становлення; 5) долученні до системи загальнолюдських смислів як мірил оцінки своїх учинків з урахуванням запитів громади; 6) вибудовуванні власної сенсосоціальної ієрархії; 7) практичному освоєнні соціокультурних ролей і їх гармонізації з екзистенційним простором власної самореалізації.

Доведено, що вчинкова організація пізнавальної активності дослідника дає змогу бачити логічну структуру психології, вибудувати її циклічну систему, окреслити шлях, яким психологія заглиблюється у власну об'єкт-предметну сферу пізнання, відображати суто психологічні закономірності постання особистості у вирі її спонук, прагнень, домагань, смислових і ціннісних настанов тощо. Саме через циклічність учинку, в постанні його історичного аспекту розвитку людства, відкривається можливість показати достеменні зв'язки психології з іншими формами людської свідомості, висвітлити евристичну взаємодію між ними.

Точність і повнота одержаних результатів дослідження забезпечена застосуванням адекватного інструментарію для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, який дав змогу отримати статистично значущі показники психологічних механізмів розвитку і функціонування смисложиттєвої сфери особистості.

Очевидний великий науковий потенціал дисертаційної роботи та її актуальність для вітчизняної психологічної науки примушують висувати до неї високі вимоги, що, своєю чергою, призводить до постання деяких зауважень та коментарів критичного характеру:

1. Безсумнівно робота є досить ґрунтовною і різнобічною, оскільки висвітленню підлягали питання психологічного дослідження смисложиттєвої сфери у теоретико-методологічному, емпіричному та практичному її вимірах. Водночас вона містить чимало суто філософських

- роздумів, міркувань, узагальнень, що виводить її за межі науково-психологічних пошукувань.
2. Здобувач використовує та вводить багато понять, проте у роботі не представлено всіх визначень понять, що не дає змогу повною мірою зрозуміти авторську інтерпретацію деяких із них, зокрема, акт самоздійснення людини, смисложиттєве спрямування людини/особистості та вітакультурне самоздійснення особистості (у роботі автор наводить декілька трактувань вітакультурності у різних аспектах).
  3. У дисертації постулюється позитивна природа людини загалом, що цілком відповідає обраній методологічній архітектоніці дослідження і такий підхід є незаперечним правом автора, та можливо в емпіричних пошукуваннях варто було більш детально розглянути деструктивні форми взаємодії людини зі світом через проблематичність віднаходження нею свого покликання чи життєвого призначення. Тим паче авторська методика заснована на тесті К. В. Карпінського «Опитувальник смисложиттєвої кризи», що визначає вихідні підстави негативних зносин людини зі світом в рамках обрання нею руйнівного вектору свого життєвого шляху. Дисертант відзначає можливість деструктивного постання особистості, в якій занизький рівень осмисленості життя, але вичерпного опису даного «типу» не надає.
  4. У дослідженні взяли участь респонденти віком від 17 до 21 року, для представлення більш повної картини психологічних засад смисложиттєвої сфери особистості варто було б розширити віковий розмах вибірки, адже досягнення людиною найвищого рівня свого розвитку в різних сферах самореалізації найчастіше досягається після 21 року.
  5. У дисертації не приділена належна увага механізмам цілеспрямованого формування системи смисложиттєвого зорієнтування особистості, тобто не висвітлені питання яким саме чином можна вплинути на постання особистості у вимірах самості (самоактуалізації, індивідуації).

6. У роботі не представлено статево-вікової деталізації отриманих результатів, а також не проведено додаткового емпіричного перегрупування факторів, що дозволило б більш ґрунтовно дослідити смисложиттєву сферу особистості з позицій її сутнісного вияву в показниках установчого, когнітивного, емоційно-мотиваційного і поведінкового компонентів осмисленості життя як усталеної властивості свідомості людини.

Варто зауважити, що висловлені зауваження, хоч і стосуються важливих нюансів роботи, не є настільки критичними, щоби поставити під сумнів актуальність та високу якість виконаного дисертаційного дослідження. Таким чином, аналіз дисертаційної роботи, автореферату й опублікованих наукових праць здобувача дає нам підстави зробити такий висновок: робота виконана на належному теоретичному рівні; є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе для галузі загальної психології наукове завдання; робота відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), які висуваються до докторських дисертацій, а її автор Фурман Анатолій Анатолійович заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 — загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

декан факультету психології
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка,
доктор психологічних наук, професор

І. В. Данилюк